

Fél évszázad története és a Kovács Máté-kutatások helyzete, feladatai

TÓTH Gyula

Kovács Máté és a hazai könyvtár- történet

Igazán itt az ideje, s talán a feltételek is megteremthetők ahhoz, hogy a második világháború óta eltelt jó fél évszázad történeti kutatásaiban mutatkozó restanciák felszámolása tervszerűen elkezdődjék. *Kovács Máté* korai és talán a politika által túlzottan is befolyásolt tanulmánya¹ óta érdemi próbálkozás nem történt.² A Kovács Máté által kezdeményezett és szerkesztett antológia³ torzó maradt, és éppen az 1945 utáni időszak kötete – jóllehet készen volt! – valamely okokból nem jelenhetett meg.⁴ A gyűjtött szemelvények, bibliográfia – egyáltalán a megszerkesztett kézirat/ok elvesztek vagy lappang/anak.

Tíz év múltán, 1955-től ötévente készültek áttekintések a háború utáni időszak eredményeiről.

A kezdetektől mindinkább távolodva, a hozzánk időben egyre közelibbek: *Szentmihályi Jánosé* 1970-ből, *Sallai Istváné* 1974-ből, *Futala Tiboré* 1975-ből és 1985-ből, leginkább pedig *Kiss Jenőé* 1985-ből egyre értékesebbek – jóllehet kezdetől valamennyi kritikai hangot is megütött, akkor eléggé meglepő módon. Az 1999-es és 2002-es évfordulók számos visszaemlékezésre adtak okot, közülük leginkább *Kiss Jenő*, *Papp István*, legfőképpen *Gerő Gyula* emlékezései fontos adalékok. A körzeti könyvtárak, majd az utód megyei könyvtárak fél évszázados jubileuma elindítottak kutatásokat, ám a források állapota és az érintettek adottságai miatt kevesek tudtak színvonalas munkát kiadni. A könyvtárak többsége vagy nem adott közre semmit, vagy erőfeszítéseik inkább alkalmi megemlékezések, mintsem elemző-értékelő feldolgozások. (Mindez nem kisebbíti az érdemüket.) A kiadványok

mérlegét Gerő Gyula vonta meg.⁵ A két legjobbról Futala Tibor recenziót írt.⁶

Az idő múlásával megteremtődött a történeti távlat az elemző-értékelő feldolgozások megírására. Minden kortárs egyetértett abban, hogy a második világháború alatt nemcsak elpusztult, de oly mértékben elmaradott volt a hazai könyvtárügy, hogy néhány könyvtár újraindítása mellett, voltaképpen újra kellett szervezni az elpusztultakat, pótolni a hiányokat, s legfőképpen az addig önállóan létező könyvtárakat rendszerbe kellett szervezni. Az 1980–90-es évek fordulóján viszont már méltán állapíthatta meg a krónikás, hogy „mindent egybevéve az 1980-as évekre európai mércével is mérhető könyvtárügy állt elő” közel fél évszázad alatt Magyarországon.⁷ Ez annál figyelemreméltóbb, mivel kezdetei az ország legborzalmasabb éveire tehető, legsötétebb korszakaihoz kapcsolódik, legellentmondásosabb évtizedeiben zajlott le. A paradoxonra a korszak művelődés- és könyvtártörténetészeinek kell magyarázatot találniuk. Ebben segítségükre lehet Kovács Máté pályájának alapos elemzése, értékelése. Ő azon nem kevés személyiségek egyike, akiknek ebben döntő szerepük volt, akik megtalálták azt a mezsgyét és azokat a cselekvési pontokat, amelyeket a körülmények számukra felkínáltak.

Ilyen módon Kovács Máté életművének kutatása nemcsak a személyes pályakép és érdemek felméréséhez, megrajzolásához szükséges. Mint a korszak meghatározó szerepkörű személyisége alapvetően formálta a több mint negyedszázadot. Ezért nemcsak fontos adalékokat szolgáltat, hanem magyarázatot nyújthat számos kérdés megítéléséhez. Oda-vissza fontos: Kovács Máté életműve nem értékelhető a környezet figyelembe vétele nélkül, miként a korszaktörténet is hézagossá/hiányos Kovács Máté nélkül. Nemcsak saját korát tekintve, hanem a későbbiekben is. Közel két évtizeden át nevelt tanítványokat, hatott gondolkodásuk alakulására, – ezáltal pedig befolyásolta a következő évtizedeket is.

A Kovács Máté Alapítvány szorgalmazza a történeti kutatásokat

A Kovács Máté Alapítvány⁸ kuratóriuma szívesen vette a korábbi megemlékezéseket. 1996 óta maga is munkálkodik névadója életművének felmérésén és megmutatásán. A Kovács Máté centenáriumi rendezvények után többéves programot vázolt fel, melynek lényege, hogy – évfordulókhoz kötve, vagy anélkül – a Kovács Máté által művelt tudományterületek és társadalmi gyakorlat képviselőivel, civil szervezeteivel lehetőleg együttműködve, alaposabban feltárjuk életműve különböző szegmenseit. Lehet az eddigi és publikált irodalom alapján, ezek megállapításainak új csoportosításával és új kérdésfeltevésekkel is újat írni róla, de itt az ideje, hogy az irattári/levéltári iratok faggatását szorgalmazzuk. Ezek gazdagságára és fontosságára *Kertész Gyula* 1996-ban felhívta a figyelmet.⁹ Az Alapítvány kuratóriuma pályázatokkal, ösztöndíjjal igyekezett az eredeti kutatásokat, és ezt is előmozdítani.

A „*Tudós tanárok – tanár tudósok*” sorozatban megjelent kötetnek azért örültünk¹⁰, mert rész-kutatások után, első átfogó összefoglalását adta Kovács Máté pályafutásának. Egyet lehet érteni *Vajda Kornéllal* is¹¹, abban, hogy hiányzik egy „*Tudós könyvtárosok – könyvtáros tudósok*” sorozat. Most, hogy a Magyar Pedagógiai Társaság Kiss Árpád Műhelye programba vette a 20. század nagy pedagógusainak, az ún. „abszolút pedagógusoknak” a számbavételét ún. műhelybeszélgetések keretében, a mintegy félszáz életmű tanulságainak megbeszélését – örömeinkre – sorozatukat Kovács Mátéval kezdték. A rendezvény alkalom volt, hogy írásainak és a róla szóló irodalomnak egy részét, a téma által orientáltan újraolvasva körvonalazzuk, hogy a további kutatásokat milyen irányban lenne kívánatos szorgalmazni.¹² *Bényei Miklós* az addigi kutatásokat kiválóan összefoglaló tanulmánya már jelezte, új rész-kutatások ellenére a megválaszolatlan kérdések újratermelődnék: „*könyvtár- és művelődéstörténet írásunk komoly hiányossága, hogy*

*Kovács Máté életútjának részletekig hatoló, elemző és főleg értékelő feltárásával még adósak vagyunk.*¹³ Vajda Kornél recenziójában joggal állapíthatta meg, az eddigi írások panegirikusak, szinte csak Kovács Máté érdemeit mutatták meg, hangsúlyozták. Tudjuk, tevékenységét viták kísérték, számos ellenlábasra volt, számos támadás érte: mind könyvtárpolitikai, mind tanszékvezető egyetemi tanári mivoltában. Ezek aprólékos feltárása, higgadt értékelése – mind a történeti tisztázás, mind Kovács Máté pályafutásának, életművének reálisabb értékelése és bemutatása szempontjából fontos. Kutatói figyelmébe! Keressék az összefüggéseket, előzményeket! Vannak. Kovács Máté életművében mindennek van előzménye, minden szinte mindennel összefügg. Pályája nem lineáris, hanem bonyolult összetett. A mi feladatunk az 1945 utáni korszakának kutatása, a korabeli könyvtártörténetével együtt rálátással az egész életpályára, melynek felmérésében a társtudományokra számítunk.

Pedagógusból könyvtáros

A történelem egyéni sorsát alakító hatására 1949-től a könyvtárügy részese. A született és mindvégig pedagógus Kovács Máté életműve ezen a területen teljesedett ki – jöllehet a könyvtárral pályakezdésekor már kapcsolatba került, 1945–1949 között pedig minisztériumi tiszviselőként könyvtárpolitikai tapasztalatokat, érdemeket szerzett.

Kovács Máté áttételesen Szabó Ervin tanítvány. Szellemi rokonságukat nem kell bizonygatni. Kovács Máté Szabó Ervin könyvtárpolitikai célkitűzéseinek és törekvéseinek igazi folytatója. A jeles teoretikus elveinek továbbfejlesztője, s terve megvalósításának ő lett egyik legfőbb szorgalmazója, irányítója. Ennek lényege: a könyvtár a társadalmi, tudományos és a közműveltség terén való haladás egyik legfontosabb intézménye, eszköze.¹⁴ Kovács Máté írta tanulmányában, amely természetes folyamánya két évtizedes könyvtárosi munkájának, kifejező-

dése gondolkodásmódjának, melyet a könyvtár-tudományban/könyvtárpolitikában ő képviselt a legkonzekvensebben: „*a könyvtár olyan tájékoztató, művelődési intézmény, amely társadalmi szükségletből keletkezik és amely működésével hatásokat fejt ki a létrehozó, ill. fenntartó társadalomra. A könyvtár tehát, ha korszerűen fejlődik és működik, kettős kapcsolatban áll a társadalommal. Egyfelől valamely társadalmi rendszer terméke. Mégpedig vagy már eleve is valamely társadalmi rendszer vagy annak valamelyik osztálya, rétege, csoportja a maga szükségletei szerint hozza létre, vagy pedig ha már korábban keletkezett, a megváltozott új társadalmi rendszer a maga új szükségletei szerint alakítja át, ill. fejleszti tovább. Másfelől a könyvtár, mint társadalmi termék, jellegével és működésével befolyásolja a használó közösség tudatvilágát. A könyvtár a benne összegyűjtött, feldolgozott és hozzáférhetővé tett dokumentumok tartalmával és formájával, valamint a működésének módjával részt vesz az olvasási kultúra létrehozásában, a közösségi tudat és magatartás alakításában.*”¹⁵ Szabó Ervin így kezdte markáns gondolatsorát az 1907-es pécsi szabadtanítási kongresszuson: „*A társadalom jelenségeinek kauzális nézése követeli, hogy minden intézménynek »célját« azokból az okokból igyekezzünk megállapítani, melyek keletkezésére és létezésére vezettek. Azon a nézeten vagyunk, hogy semmiféle társadalmi intézményt nem lehet tartósan fönntartani, amelyet nem a tömegeknek, helyesebben a társadalom egy vagy esetleg több rétege, osztálya szükségleteiből, tehát érdekéből fakad és annak tovább is megfelel.*”¹⁶

A gondolati hasonlóság nem véletlen: Kovács Máté nem sokkal előtte tett hitet Szabó Ervin könyvtárügyünkben elfoglalt helyéről.¹⁷ Ismerkedése Szabó Ervinnel 1945–1946-ban kezdődhetett, mindenképpen felfedezhető az 1950-es évek elején írt tanulmányaiban. Kovács Máté könyvtárelméleti és könyvtárpolitikai ismereteinek forrásai feltárásra várnak.¹⁸ Szerepük lehetett ismeretei gyarapodásában kiváló munkatársainak: *Sebestyén Gézá*nak, később *Csúry Istvánnak* és másoknak. S persze kiterjedhetett más előzményekre és nemzetközi szintre is.

Kovács Máté életműve nem mozaikokból áll. Olyan, mint egy fordított piramis vagy még inkább spirális. Olyan, amilyenek ő maga a közlést leírta: a folyton jelentkező új mozzanat a régít nem helyettesíti, nem kiiktatja, hanem megtartja, és mindig új egyensúlyt, rendszert hoz létre. Tevékenységét mindig tágabb összefüggésben végezte. Minden poszton a nemzet egészének felemelkedését, művelődését szolgálta. Kultúráközvetítő, kisebb részben létrehozó, tevékenysége mindenütt szolgálat és cselekvés. Megszolgált, hogy önmaga kiemelkedhetett, tudását nem saját céljaira használta, tovább/visszaadta. Népből-nemzetben gondolkodott, cselekedett. Utólag életútja előretervezett, jól megválasztott karriertörténetnek látszik, a fogaskerek logikusan, pontosan illeszkednek. A pálya felfelé ívelő, közbülső csúcsa a kultuszminisztériumi államtitkárság; ezt látszólag törés/lejtmenet követte. Kovács Máté jól választott 1949-ben: könyvtárigazgatói posztja felfelé vezető út kezdete, újra országos, terebélyesedő alkotótér következ(het)ett. A pedagógus elhivatottság, a nép/nemzet szolgálata, felemelése¹⁹ a szilárd pont. A többi: az adódó lehetőségek megragadása – ha kell kompromisszumok, ám nem megalkuvások árán. Pályáitve katedrától katedráig terjedt, közben is rokon területeken járt.

A könyvtárpolitikus

Művelődéspolitikai látószögű, első könyvtárpolitikusi megnyilvánulása az 1946-ban kiadott *Mai magyar művelődéspolitiká*²⁰, s az 1947. évi, el nem fogadott könyvtári törvény előkészítése, előterjesztése.²¹ Itt hasznosíthatta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, főleg a szabadművelődési terület felügyelete során szerzett tapasztalatokat. Ezekről sok mindent, de keveset ismer a szakutató. Aprólékos kutatása, főleg a kézíratos források feldolgozása, Kovács Máté részesezésének tisztázása a csapattömből – ez utáni feladat.

A körzeti könyvtári koncepció kidolgozójának Sebastyén Gézát tartják. Ám ő korrekt módon

hivatkozott Kovács Mátéra is, mind annak az első megfogalmazását jelentő 1946-os művelődéspolitikai koncepció kapcsán, mind az 1947-es törvény-tervezetről szólva. Talán Kovács Máté hagyatéka és más irattári források közelebb visznek a munkamegosztás és az érdemek tisztázásához.²² Kovács Máténak az ügygel való elkötelezettségére bizonyíték, hogy az 1960-70-es évek könyvtárpolitikai küzdelmeibe bekapcsolódva sikeresen közvetített. Segített a (szocialista) népkönyvtári eszmény zsákutcás gyakorlatát nyilvános könyvtári (public library) koncepcióra átváltani szándékozó újabb áttörési kísérletben.²³

Kovács Máté szerepe a törvénytervezet munkálataiban is tisztázásra vár.²⁴ A Sebastyén Géza vezette könyvtári osztály előkészít(h)ette, államtitkárként Kovács Máté terjeszt(het)te (volna) a palament elé. (Így érthető, hogy ő lett az 1956-os tvr előkészítésének irányítója.) A tervezet érdeme, hogy benne volt a könyvtári szolgáltatásokhoz való hozzájutás állampolgári joga, a hálózati elv, a könyvtárügy egysége. Preambuluma Kovács Mátéra jellemző szövegezésű. „... a könyvtár a nemzeti nevelési rendszer lényeges és szerves része. A könyvtár az iskolával és a többi nevelési intézménnyel együtt biztosítja a demokráciában elengedhetetlen műveltségi színvonalat. 2. [...] A könyvtári hálózat célja az, hogy földrajzi, foglalkozási és vagyoni viszonyaitól függetlenül mindenki egyformán hozzájusson az olvasnivalóhoz s ezáltal a művelődés útjára léphessen.”²⁵ Indoklása szintén Kovács Mátéra emlékeztet, több mozzanata visszatért az 1950-es évek első felében írt tanulmányaiban. (Pl. a kultúra demokratizálódása, megszűnt egyes tehetősebb rétegek kiváltsága lenni az iskolázás, a polgárság után a munkásság és a parasztság is részt követel a művelődés eszményeiből stb.) Sebastyén Géza a törvény elmaradását a minisztérium többszöri átszervezésével indokolta. A benne foglaltak kodifikáció nélkül is befolyásolták a hazai könyvtári fejlődést. Könyvtárpolitikai tett az első hazai átfogó könyvtárügyi jogszabály kezdeményezése, a kapcsolódó tudományos publikációk készítése,

az előkészítő bizottság vezetése, a II. országos könyvtárügyi kongresszuson a tervezet előterjesztése, a végrehajtásban való részvétel,²⁶ az OK(D)T élén kifejtett tevékenysége, mindaz, amit tanszékvezető egyetemi tanárként vállalt.²⁷

Kovács Máté az ötvenes évek első felében három nagyszabású tanulmányt írt az általa indított évkönyvsorozatban. Célszerű lenne – hagyatéka, az egyetemi irattár felhasználásával – a tvr. keletkezéstörténetét megírni, benne Kovács Máté, debreceni csapata és természetesen a törvény-előkészítésére kiküldött bizottság tevékenységét áttekinteni, hiszen 20 évre ez a törvény szabta meg a hazai könyvtárügy alakulását. Néhány mozzanat igazolja: írásai korábbi gyökerűek. Tisztázásra vár Kovács Máté könyvtárelméleti forrásvidéke.

Első tanulmányában Kovács Máté elmagyarázta, a könyv és könyvtár eddig inkább a társadalmi nevelés eszköze volt, ezután munkaeszköz (is). Ez akkor merőben új gondolat volt, miként az is, hogy az eddig önálló könyvtárak hálózatokba kapcsolódjanak össze. Leírta a hálózatszervezés elveit, előnyeit.

Másik tanulmánya a könyvtárak művelődéspolitikai jelentőségéről szól.²⁸ A múltban „*Könyvtárainkat, mint a társadalmi nevelés és művelődés eszközeit, a sajtó és rádió, a mozi és színház, valamint az iskolázás mellett alig vették számításba. [...] Nincs kialakult és általánosan elfogadott felfogás arról, mi könyvtár és a könyvtárügy helye és jelentősége művelődéspolitikánkban a művelődés egyéb lehetőségeihez és eszközeihez képest.*”²⁹ Kovács Máté történeti és elméleti munkáiban kimutatta, hogy a könyvtárak a tényleges igényeknek, a szükségleteknek képtelenek megfelelni. A könyvtár nem foglalhata el az öt megillető helyet sem a művelődéspolitikában, sem a tömegkultúrában. Hangsúlyozta a könyvnek-könyvtárnak kultúrában-tömegközlésben vetélytársaiénál nagyobb hatékonyságát. A művelődéspolitikának a könyvtárügyet, közelebről a közművelődési és iskolai könyvtárakat – az általános iskolázás teljes kifejlesztése mellett – szerinte a kultúrpolitika másik sarkpontjává

kell tenni, mert a közművelődési könyvtárügy koronája a népoktatásnak. A könyv és könyvtár messze megelőzi a többi kulturális eszközt és alkalmat, pl. a filmet, színházat, rádiót, sajtót stb. Kovács Máté a könyvtárügyet a kötelező népoktatás mellé, azt erősítő tényezővé igyekezett emelni.

A törvény kiadása után, Kovács Máté alapos tanulmányban³⁰ foglalta össze a törvény értékelését, a kapcsolódó tudnivalókat. Szerinte a törvény művelődéspolitikai jelentősége: útmutatásokat és rendelkezéseket ad a könyvtárpolitika-könyvtárügy egésze számára. Tisztán látta a törvény hiányosságait, a szabályozás további teendőit. Ezért is válhatott alkalmassá a könyvtárpolitika legfontosabb színtere, az Országos Könyvtárügyi Tanács elnöki posztjára.

Harmadik tanulmánya a jogszabályok és a kísérő tanulmány után született. Véget ért a kiskorúság hosszú korszaka, amelyben a felsőoktatási könyvtárak nagyobb része intézményen belüli, házi jellegű segédszerveként élte szűkre szabott életét. Kezdetét veheti az önálló fejlődés új szakasza. Feladatkörüket, funkcióikat, célkitűzéseiket és módszereiket, szervezeti kereteiket és kapcsolataikat az egyetem, a főiskola valószínűs könyvtári igényeinek és szükségleteinek, a magyar könyvtárügy országos kívánalmainak megfelelően alakíthatják ki: a kutató, oktató-nevelő munka, valamint a magyar könyvtárügy korszerű fejlődése részére.

Kovács Máténak az Országos Könyvtárügyi Tanácsban végzett munkája feltárásra vár. Érdemeiről általánosságokat tudunk, az írások inkább a Tanácsról szólnak. *Patkósné Hanesz Andrea*³¹ írása fontos, ám nem azt adja, amit ígér. Nem elemzi Kovács Máté tevékenységét az OK(D)T élén. Fontos írásokra támaszkodott, de a testületről a szaksajtóban közöltek sem nézte aprólékosan végig. Így nem is elemezhetette. Kísérletet sem tett a kéziratok hagyaték átnézésére. Ezért ebben a témakörben további elemzések szükségesek, ha nem az OK(D)T-t, hanem vele együtt, azt gazdagítva, Kovács Máté szerepét is tisztázni akarjuk.

Kovács Máté az 1953-ban megalakított Országos Könyvtárügyi Tanácsnak kezdetől tagja volt. A könyvtárpolitika alakítását jól segítették az ún. könyvtárvizsgálatok, melyek közül az elsőt éppen Kovács Máté vezette a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Kovács Mátét 1958 májusában nevezte ki elnöknek Mihályfi Ernő miniszterhelyettes.³² A posztot élete végéig betöltötte. 1949-től tág körben, 1958-tól a neki leginkább megfelelő poszt birtokában, az OK(D)T elnökeként az egész könyvtárügy minden rezdülésére rálátása és ráhatása volt. Folytathatta 1945-ben kezdett munkáját a könyvtárügy újjászervezésében, fejlesztésében. 1952-től jogszabályok előkészítésével, a könyvtárak rendszerbe foglalásával, megújításával. Futala Tibor megfigyelései szerint³³ könyvtárpolitikai szerepléséhez az OK(D)T jó terep volt. Gyakorlatilag a könyvtárügy minden napirendi problémájának megoldásából részt vállalt. „Kovács Máté szerette ezeket a fórumokat, szívesen [...] működött bennük közre. [...] Azt is valószínűnek tartom, [...] ösztönösen és tudatosan legszívesebben a temperáló-nézetegyeztető szerepkört választotta ki magának. [...] Zárószavaira, vita-összefoglalásaira, sőt: vita-előtompító megnyitóra még sokan emlékszünk.” Kovács Máté kétirányú szűrőként működött a főhatóság és a szakma között. Megfelelő nyelven tudta közvetíteni a szakma jelzéseit, elképzeléseit, törekvéseit az állami irányítás számára, és megfordítva: az állami irányítás intencióit mozgósító erejű formában a szakma számára.³⁴ 1968-ban pl. „bizalmi válság” robbant ki a főhatóság és a szakma, ezen belül a Könyvtártudományi és Módszertani Központ több munkatársa között. Az volt a kérdés, hogy a közművelődési könyvtárakat a jövőben is „népkönyvtári igénnyel” fejlesszék-e tovább, vagy áttérjenek-e az ún. általános könyvtári vagy nyilvános könyvtári fejlesztési koncepcióra. Az 1971-1972-ben közzétett irányelv-családdal az igényesebb koncepció kerekedett felül, az 1976-ban megújult törvény is ezt tükrözi. „... a számára olyannyira adekvát feszültségben lépett elő Kovács Máté, akinek kompromisszumos javaslata meghallgatásra

talált.” A népművelési konferencia könyvtári tanulmányát „triumvirátus” készítette el: Kovács Máté, Sallai István, Futala Tibor. Sallai István élte a tanulmányt, Kovács Máté tompította. Aki elolvassa Sallai István pamfletjét³⁵, illetve az elkészült tanulmányt³⁶, igazolhatja: a tanulmányban minden lényeges mozzanata ott található az előremutató elképzeléseknek. „Emlékszem Kovács Máté szelíden titokzatos mosolyára [...] : 'Ne izguljatok ti forrófejűek, a dolgokat magam is olyan irányban segítem vinni, amilyenben ti akarjátok, s ha ehhez itt-ott taktikusabban kell fogalmazni, az nem áldozat, hanem a gyorsabb sikerre vitel egyik előfeltétele.'”

Kovács Máté művelődés/könyvtárpolitikai jellemzőit Bényei Miklós összefoglalta.³⁷ Kiss Árpád megállapítása ezen a területen is érvényes: „bármire is vállalkozott, befolyására a dolgok a nagyobb rendezettség irányába kezdtek alakulni.”³⁸

Könyvtárpolitikusként Kovács Máté korai válságmenedzsernek is tekinthető. Ezt tette a debreceni egyetemi, majd a budapesti akadémiai könyvtárban, sőt hasonlót végzett az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén. S vajon hány-szor tette ezt az OKDT elnökeként, különböző társadalmi tisztségeiben?! Kovács Máté minden tudatos tevékenységét realizmus jellemezte.

Kovács Máté könyvtárpolitikai helyét Szabó Ervin, Dienes László és Köhalmi Béla legkiválóbb utódai között jelölhetjük ki. Az 1945–1972 közti időszak könyvtárügyének egyik meghatározója, aki tanítványai révén rajtahagyta kéznyomát a későbbi évtizedek törekvésein is. Kovács Máté beírta nevét a hazai könyvtárpolitika meg nem írt történetébe.³⁹

A könyvtárosképzés élén

Könyvtárpolitikai eredményei közé sorolhatók, amiket tanszékvezető egyetemi tanárként a könyvtárosképzés irányításában elért.⁴⁰ (A képzés a könyvtárügy része.)

Sebestyén könyve segítségével összefoglalhatók tanszékvezetőként elért eredményei. Kovács

Máténak – az 1949–1956 közti elődök nyomában – öt évre (1956–1961) volt szüksége, hogy a könyvtárosképzés koncepcióját és célrendszerét, elméleti alapjait, módszereit, formáit átalakítsa. 1961-ben *Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése* című munkájában öt pontban foglalta össze a képzés céljait, öt képzési formát javasolt (nappali, rendes levelező, kiegészítő, rendes esti, kiegészítő esti tagozat). Öt év alatt kétszeresére nőtt a hallgatók létszáma. Új tantervet vezetett be: csökkent a történeti tárgyak aránya, nőtt a gyakorlatoké. Tanulmányokban foglalkozott a könyvtár- és olvasásszociológia, a tömegkommunikáció és az informatika kérdéseivel.⁴¹ A könyvtárosképzés tantervében helyet biztosított e tárgyaknak is. Beépült a nemzetközi gyakorlatba, erre a szintre emelte a képzést. A tanszékét műhelyé formálta, beindította a történeti antológia munkálatait, közel volt az első kötet megjelenése. Bekapcsolódtak az egyetemi-akadémiai kutatásokba, eredményeik bekerültek az egyetemi oktatásba. A tanszék pozíciói erősödtek az egyetemen és a felsőoktatási rendszeren belül. *Kőhalmi Béla* korszakos műve⁴² a tudományostájékoztató paradigmaváltás idején jelent meg, és jelezte, a tanszék érzékeli és képes reagálni a tudományos technikai forradalom és a technológiai váltás hatásaira. A dokumentációs ismereteket, kurzusokat idejében bevezették. Élete utolsó éveiben a könyvtárosok továbbképzésének tervein dolgozott.⁴³ A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1971. évi vándorgyűlésén a vitaindítót Kovács Máté tartotta. Az e témában utolsó, szűk körben publikált, csak a résztvevők-höz eljuttatott írása⁴⁴ jelzi, továbbra is tette kész volt. Most következ(het)ett volna vezetésével egy újabb korszak. Konzulensként közreműködött egy minisztériumi bizottság munkájában.⁴⁵ Úgy tűnik, most átvehette volna az egyetemi tanszék – Varjas Béláék elképzelései szerint – az egész képzés minden szintjének és formájának összefogását, irányítását.⁴⁶ Elindíthatónak tűnt a szakosodással összekapcsolt, szervezett továbbképzés; elérhető a képzés teljes bevitele az állami oktatási rendszerbe. Szakmailag felkészült, hivatástudattal és műve-

lődéspolitikai szemlélettel rendelkező könyvtárosok százait bocsátotta ki tanszéke. Sokan jelentékeny szerepet, vezető tisztségeket töltek be a művelődés, a könyvtárügy, a könyvtárak munkájának irányításában, a könyvkiadásban, -terjesztésben vagy a tömegkommunikáció különböző intézményeiben: a rádióban, a televízióban, az időszakai sajtóban.⁴⁷ Kovács Máté – bibliológiai szemléletének megfelelően – a könyvtárosképzést tágan, az egész könyves szakma, sőt a társadalmi közlés keretében értelmezte: a tantervet és a szemléletet ebben az irányban fejlesztette.

Sebestyén könyvéből hiányoznak a sikertelen próbálkozások, kudarcok, gondok. (Pl. 1967-ben C, 1968-ban – a könyvtárügy sikerei csúcán – B szakká fokozták le az ELTE könyvtárszakát.⁴⁸ A viszonylag sikeres időszak 1967-ig tartott, akkor „sikerre vezettek” azok – az egyetemi képzés történetét végigkísérő, hol lanyhuló, hol átmeneti sikereket elérő, a munkát zavaró – kísérletek, melyek a könyvtárosképzést megkérdőjelezték. A bölcsészkar új tanulmányi rend az 5 éves, ún. főszakos könyvtárosképzést előbb a negyedik szemeszter után felvehető 3 éves képzéssé, majd az intézkedést enyhítve, a második félév után egyik elhagyott szak helyébe lépő könyvtár szakot 4 éves képzésűvé minősítette vissza. Az 1971/72-es tanévtől helyreállt a rend. Kovács Máté beadványokat készített,⁴⁹ harcolt a kevesebért, a 4 éves, ún. „B” szakos képzésért, de nem mondott le a távlati célról, és kereste az új odavezető utakat. Megszülettek a nagy összefoglaló tanulmányok.⁵⁰ Kovács Máté arról panaszkodott, hogy az oktatási célok, szervezeti keretek, tantervek és tananyag területén gyakran és következtlenül történtek változások. A képzés működési feltételei nem a felsőfokú könyvtáros életpálya sajátos szükségletei szerint, hanem a társszakok elgondolásai szerint alakultak. Szűkösek voltak a személyi-dologi feltételek, nem sikerült gyakorló könyvtárakat kialakítani.⁵¹ A tanárként, oktatásszervezőként, könyvtárigazgatóként egyaránt kultúraközvetítő (a kultúraközvetítés szervezője) Kovács Máté első változtatásai közé tartozott, hogy hallgatóival

népművelési (közművelődési/művelődésszervezői, stb.) ismereteket sajátított el, befogadta, megindította ilyen szakemberek képzését, melyhez tudományelméleti alapvetést készített. Voltaképpen a bibliológiai koncepció adaptációjaként fogható fel a népműveléstudomány elméleti kérdéseinek rendszerbe foglalása is.⁵² Kultúrákövetítőként tevékenykedett a TIT-ben, az értelmiségieknek egyfajta menedéket nyújtó Hazafias Népfrontban. A vidéki/paraszi gyökerű Kovács Máténak köze volt a honismereti mozgalom szervezéséhez.

Van tehát bőven kutatni és tisztázni való egyetemi éveivel kapcsolatosan is.

Iskolát teremtett-e a bibliológiával?

Nehéz kérdés, iskolateremtő volt-e és mennyiben Kovács Máté? Gondolkodásmódja, a társadalmi változásokhoz, a könyvtárügy változásaihoz való érzékenysége, az új keresésében és elfogadásában jeleskedő attitűdje alapján biztosan számosan voltak tanítványai. Számukra az új közlésmódok, az új rögzítési technikával keletkezett dokumentumok befogadása, az új technológiák, közte a távközlési és számítógépes eszközök és módszerek elfogadása a többségnek nem okozott nehézséget, többen az élharcosok közé sorolhatók. Kovács Máté tanítványaira hatott az a paradigmaváltásként kezelhető látásmód, hogy nála egyes könyvtár helyett rendszer, a könyv felőli célmeghatározás helyett a könyvtár társadalmi szükségletből, a lehetőségekből fakadó feladat-megjelölés lett fontos. „Kovács Máté egyetemi előadásainak és írásainak van egy nagyon fontos vonulata, amelyet valóban csak utólag vagyunk képesek értékelni. Ez a vonás az, hogy mindig rendszerekben gondolkodott. Az a korosztály, amely megélte [Kovács Máté] egyetemre kerülését és előtte is hallgatott előadásokat, meglepődve tapasztalta a szemléletmódnak ezt a váltását. Az addig egyedileg kezelt könyvtárak az ő interpretálásában hirtelen nagyszabású intézményrendszerré álltak össze, s a róluk való ismeret, a tudástöredékek pedig

egységes szemléletté. Rendszerszemléletű volt. [...] Lehet, hogy Kovács Máténál ez a módszer nem volt tudatos, hanem egyszerűen személyiségének formátumából eredt – alighanem erről van szó -, de ki nem ismerné el, hogy hitelesen nála szerepelt először a könyvtárak környezete, az egész társadalom úgy, mint a könyvtárak célját és feladatait meghatározó tényező. A környezet, célok, erőforrások, a rendszer alkotóelemei és ezek működésmódja: ez az a váz, amelyen Kovács Máté szakmai világképe nyugszik. [...] Ezt tanultuk meg a professzortól. A könyvtárügy nem mozaikokra bomlott töredékhalmoz volt nála, hanem kibontotta egészének és tágabb környezetének kontúrjait.”⁵³ – írta jeles tanítványa, Horváth Tibor 1981-ben.

Az olvasás és a könyvtárhasználat nem csupán a művelődés, a szórakozás és a nevelés eszköze, hanem a tudományos kutatásban, az oktatásban-nevelésben, a termelésben, társadalomszervezésben használható, felhasználandó munkaeszköz. Nála a dokumentum használatát nem tartalma, szintje, minősége, hanem a felhasználás célja döntötte el.⁵⁴ Ezeknek és még árnyaltabban leírható új gondolkodásmódjának terjesztésével Kovács Máté bizonyítan is iskolateremtő. Azzal is iskolateremtő, hogy a könyvet/dokumentumot, olvasást és könyvtárt, annak használatát az emberi/társadalmi közlés részeként fogta fel.

Máig nyomdokain jár a hazai könyvtárosképzés. Ebben is iskolát teremtett.

Kovács Máté 1960-ban a szakma tudománypolitikai ankétján, *A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában* címen adta elő a korábitól eltérő tudomány-koncepcióját.⁵⁵ Ez a könyvtárelmélet az írásos-nyomtatásos közlésmód különböző oldalainak, folyamatainak (írás-olvasásnak), megjelenési formáinak (írásművek, kiadványok), intézményeinek (kiadók, nyomdák, könyvterjesztő vállalkozások, könyvtárak, dokumentációs intézmények), azokat létrehozó társadalmi szükségleteknek és igényeknek, valamint a tudat formálásában betöltött szerepüknek, funkciójuknak, továbbá a hatásuknak a vizsgálatát tekinti a könyvtártudomány, ill. ahogy nevezte – Szabó Ervin és a

latin népek szóhasználata nyomán – a bibliológia (azaz a könyvtártudomány) feladatának.⁵⁶ Ez a koncepció jócskán eltért a korabeli bibliológiai felfogástól, tágabb volt. Akkori francia művelői és más kortársak szűkebben értelmezték, és csak jóval később követték Kovács Mátét.⁵⁷

Az előzmények korábbra nyúlnak. 1954-ben alakult meg az MTA Könyvtörténeti, Bibliográfiai és Dokumentációs Munkabizottsága. Elnökeként Kőhalmi Béla programot írt.⁵⁸ Ezeket ismerve készült *Varjas Béla* tanulmánya⁵⁹, melyet utóbb Horváth Tibor a pozitivistá felfogás utolsó pillanatban elérhető legjobb teljesítményének minősített, s amit később már nem írhatott volna meg.⁶⁰ Varjast mint a képzés alapítóját motiválhatta az egyetemi bizonyítás kényszere és a vita. Ez a történeti és könyvtártani alapokra épülő tudományfelfogás jellemezte a képzés koncepcióját, tantervét, melynek alapján megkezdhetette Kovács Máté tanszékvezetői és oktatói munkáját. (Mellesleg, erre a felfogásra jobban illik *Mátrai László* gúnyolódása a „polcológiával”, „nincsen „kórháztudomány, csak orvostudomány van”. Ámbár utólag az sem biztos, hogy nincs-e kórháztudomány?!)

Kovács Máté vitája e nézetekkel a pozitivistá tudományfelfogást képviselő, *Varjas Béla* által szerkesztett Magyar Könyvszemle 1957. 3. és 4. számában kezdődött. A Debreceni Egyetemi Könyvtár évkönyveiről írt recenziók miatt a Magyar Könyvszemle (tagja volt ő is a szerkesztőbizottságnak!) régi könyvtár/tudomány-felfogású szerkesztési gyakorlatát vitatta. A könyvtártudományi ankét után, 1961-től a folyóirat közreadója a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya Könyvtörténeti, Bibliográfiai és Dokumentációs Munkabizottsága lett. A könyvtáros szakma ettől datálja a lap elvesztését, könyvtörténetivé szűkítését.⁶¹ Kovács Máté könyvtári törvény előkészítéseként írt tanulmányai 1953 óta mutatták, más tudományos alapvetésen nyugszanak, mint a kortársak közül többeké.

Az új koncepcióra a képzés megerősítéséhez és megújításához volt szükség, meg a tanszék nagy vállalkozása, *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* c. antológia munkálataihoz.

Kovács Máté itt kifejtett tudományfelfogása könyvtárpolitikai munkássága kezdeteitől formálódott. Együtt született meg az antológiával, annak bevezető tanulmányával, ill. az 1945 utáni időszakról szóló történelmi összefoglalójával. Ezek a bibliológia gyakorlati próbái.

A koncepcióval megszilárdította, biztos pályára állította a könyvtárosképzést, európai mércével értékelhető programmal/tantervekkel látta el. Korszerű segédletekkel, mindenek előtt a torzóként is híres szöveggyűjtemény két kötetének elkészítésével.⁶² A 2006. évi megemlékezésekre készülve derült ki, A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c. antológia 3. kötetének kézírata készen volt 1970-re. Kovács Máté nem is mulasztotta el jelezni, hogy jól beilleszthető a 25. évfordulós kiadványok közé. Ám sem a Gondolat, sem a megkeresett Népművelési Propaganda Iroda nem jelentette meg. 1974 körüli próbálkozások is sikertelenek voltak. Még a kéziratnak sem sikerült nyomára akadni.⁶³ Óhatatlan kérdés: kik akadályozták meg? Furcsa – hipotetikus – összefüggésekre figyelhetünk fel. Az antológia első kötetét még osztatlan elismerés fogadta, a másodikat a Magyar Könyvszemle sem méltatta, de irodalomtörténeti oldalról (egy outsiderrel íratva meg) támadás érte, miatta a tiltakozást a professzortárs főszerkesztő is „furcsán” fogadta. Ha mérlegeljük, hogy a 3. kötet korszaka az előző 20–25 évet tárgyalta, még éltek résztvevői, akkor nem nehéz ellenlábásokat feltételezni.

Kovács Máténak a *Varjas-féle* hazai könyvtártudomány-felfogást kellett felváltania. Megfelelni azoknak az elvárásoknak, melyeket Kőhalmi Béla így fogalmazott meg: „*marxista módszerekkel kellene megmagyaráznunk, hogyan keletkezett, hogyan fejlődött, hogyan szolgált a különböző társadalmi rendszereket a szellemi örökség hordozója a könyvtár, hogyan szolgált a kutatást, hogyan a műveltség terjesztését; [...] A mi számunkra az a feladat, hogy a társadalmi szükségletből egyenként kialakult különböző diszciplinákat és ezek eredményeit egyesítsük egy ma is eleven társadalmi szükséglet, az irodalom könyvtári feltárása szolgálatában.*

*A rész tudományok eredményeinek egyesítése itt azok összekapcsolását és kölcsönös alkalmazását jelenti, de jelenti azt is, hogy a könyvtár tudomány nem rész tudományokból összerakott ismeretanyag.*⁶⁴

Elmélete kifejtéséhez az aktuális tudománypolitikai feladatok kínáltak lehetőséget Kovács Máténak. Hangsúlyozta is, alapvetését kiindulópontnak szánja a szakkutatás több évtizedes programjához, s ezek a kutatások formálhatják azt. Érzékeltette, hogy az előzőleg formálódott ismeretágak újfajta összeillesztésére vállalkozott. A bibliológia nála tágabb, mint a könyvtár tudomány: a bibliológia az orvostudomány, s a szűkebb könyvtár tudomány hasonlít a Mátraiféle kórház tudományra. Kovács Máté meghaladta a korabeli bibliológiát azzal, hogy „elvszerűen felöleli az írás és olvasás, a könyv és könyvtár kultúra egészét és annak a társadalom más jelenségeivel és folyamataival való kölcsönös kapcsolatait.” Ezen kívül széles körű közlési környezetbe, közlési rendszerekbe helyezte el, különös jelentőséget tulajdonított az új technikai közlésmódoknak. Tudattartalmakról beszélt, innen vezet út az informatika, az információ tudományi továbblépés felé. (Varjasétól aligha.)⁶⁵ Fülöp Géza szerint⁶⁶ Kovács Máté „szociológailag megalapozott, rendszerelméletileg logikusan felépített, s a korszerű kommunikációelmélet eredményeit e területen érvényesítő komplex tudományág elvi alapjait lerakta, a fogalomkörébe tartozó ismeretterületeket sokoldalúan számba vette, s ezek összefüggéseit, funkcionális kapcsolataikat, rendszerüket logikusan körvonalazta. [...] koncepciója [...] teljesen új alapvetés és rendszerezési kísérlet [...] modern szociológiai és rendszerelméleti alapon, továbbá kommunikációelméleti szempontok szerint vizsgálta az írásos-nyomtatásos közlésmóddal, az írással és az olvasással, a könyvvel és a könyvtárral összefüggő társadalmi folyamatokat, e folyamatok intézményeit és eredményeit annak megállapítása végett, hogy az írás-, a könyv- és a könyvtári kultúra hogyan tölti be ezeken keresztül társadalmilag meghatározott funkcióját [...] olyan komplex társadalomtudomány alapjait rakta le, amely

külföldön is nagy figyelmet keltett, s ha voltak is ellenzői (pl. a kelet-német Horst Kunze), újszerűsége és eredeti megállapításai miatt általában kedvezően és elismeréssel fogadták nemcsak az egykori szocialista országok teoretikusai (így a lengyel Karol Glombowski és Krzysztof Migon vagy a szlovák Stefan Pasiar), de nyugat-európai, elsősorban francia (pl. Robert Estivals) és amerikai szakemberek is. [...] Kovács Máté felismerte és világosan látta, hogy a különböző közlési rendszerek nem megsemmisítő versenytársai egymásnak, hanem kölcsönösen kiegészítik egymás kommunikációs tevékenységét és eredményeit; minden újonnan létrejövő modern technikai közlésmód gazdagítja az eddigi lehetőségeket, esetleg átvesz a korábbiaktól közlési funkciókat, s mindennek az eredményeként a társadalmi közlési rendszere átalakul, megújul. [...] A kommunikáció törvényszerűségeit alkalmazó bibliológiai program, az új társadalomtudomány meghatározta az egyetemi képzés tantervét, tartalmát és tantárgyait is Kovács Máté tanszékvezetősége idején.” A tanszék azzal küzdött, hogy tudományegyetemen tudományt oktatnak, Kovács Máté azt hihette, kihúzta a támadások méregfogát. Tévedett. Az MTA mindmáig nem tekinti tudománynak a könyvtár tudományt. Saját korában előrelépés volt, mind a történeti, mind a könyvtártani megközelítéshez („polcológia”) képest. A könyv (dokumentum) túlhangsúlyozása, miként a könyvtudomány képviselőinél is, s a könyvtárnak a könyvterjesztéssel azonos közvetítőként tételezése egyik lényegétől fosztotta meg a könyvtárt, hogy ti. benne a hordozó másodlagos a tartalomhoz, még inkább a használati célhoz képest. Később kiderült, ami általában a különféle nyomtatott dokumentumokra Kovács Máté időszakában már jellemző volt: a nem-nyomtatott, később az elektronikus dokumentumok is integrálódnak és a könyvtárban átalakulnak. Minden könyvtár az ismeretek rá jellemző reprezentációja: válogatás, megőrzés, feltárás, valamint a közvetítés intézménye. Mai felfogás szerint az ismeret- és tudás, információgazdálkodás intézménye. Benne az egyes dokumentum is új minőséget vesz fel.

Sem 1960-ban az anketon, sem később a szakmai nyilvánosságban nem folyt vita a bibliológiáról. A szaksajtóban nem vitatták meg, legfeljebb folyosói suttogások folytak. 1960-ban Kőhalmi Béla három szemlélettel vitázott: amelyik a történeti stúdiumokat úgy műveli, hogy nem vesz tudomást a társadalmi, politikai, gazdasági, tudománytörténeti háttérrel; amelyik a történeti stúdiumokat fölöslegesnek itéli; amelyik a könyvtártudományt úgy akarja művelni, hogy nem hozza kapcsolatba a többi tudományokkal. *Scher Tibor* azt méltatta, hogy a pozitivisták szakkutatásokkal szemben Kovács Máté a társadalmi, gazdasági és politikai háttérrel összefüggésbe hozza a könyvtárt. *Hencz Aurél* azt a kritériumot, hogy ti. egy tudományág helye és jelentősége a tárgykör társadalmi fontosságától és a tárgykör tudományos feldolgozásának minőségétől függ, megtoldotta felismer(tet)ésével. *Polónyi Péter* meggyőzőnek nevezte Kovács Máté tudományelméleti alapvetését. Szerinte a tudományokkal való viszonyt az határozza meg, hogy a könyvtártudomány részben felhasználója, részben gyarapítója más tudományágaknak; nehéz határvonalat húzni a pedagógia, a pszichológia, néprajz, irodalom- és történettudomány, szociológia felé. Hivatkozott *Horváth Jánosra*, aki az irodalomtudomány feladatának tartotta az olvasóközönség vizsgálatát, amit az egyik leglényegesebb könyvtártudományi témának lehet tekinteni. *Waldapfel Eszter* szerint „8–10 évvel ezelőtt a még a könyvtártudomány létét vagy nem létét vitattuk. A vitában nagyobb számban olyanok vettek részt annak idején, akik a könyvtártudomány létét tagadták, legfeljebb a könyvtörténeti stúdiumok számára voltak hajlandók a könyvtártudomány rangját elismerni.” Hozzátette: „Nem az volt anketünk döntő kérdése, hogy van-e könyvtártudomány, annál többet vitattuk azt a kérdést, hogy melyek a könyvtártudományi kutatás soron lévő döntő feladatai, a könyvtártudománynak mely szektorait kell sürgősen fejleszteni.”⁶⁷

Kovács Máténak a McLuhan-i kérdésre adott válasza 1963-ban bizonyította, hogy az emberiség története során keletkezett új közlés módok

nem szüntetik meg a régieket, „csak” átrendezik szerepüket, feladataikat. A könyvtárpolitikus figyelmeztetett, a könyvtáraknak fel kell készülniük az új helyzetre, a rendszernek válaszolnia kell, és tud is válaszolni a kihívásra. Élete utolsó éveiben is a társadalmi közlés alakulása foglalkoztatta.⁶⁸

Futala Tibor szerint Kovács Máté „...művelődéseméleti felkészültségét is 'átvetítette' a könyvtárelmélet területére. Tette ezt azonban úgy, hogy az e tekintetben első és utolsó tanulmánya⁶⁹ között nincs különbség abban, hogy a könyvet, a könyvtárat, a könyvtárügyet konstans módon a művelődés, a kutatás, a társadalmi gyakorlat szélesebb összefüggés-rendszerében vizsgálta és határozta meg. Az ő könyvtártudománya, bibliológiája, bár sok vonatkozásban évről-évre fejlődésen, finomodáson ment keresztül, soha sem volt, még ha akad is, aki vádolja ezzel, poroszos 'polcológia', különféle segédtudományokból készített misztikus örlemény, de a különböző segédtudományok skatulyáinak valamiféle közös konténerbe való belegyömöszölése sem, hanem mindvégig a társadalmi kommunikáció egyik, a többivel bonyolult kapcsolatban álló része, amelyben tényleges törvényszerűségek uralkodnak. Nem véletlen, hogy könyvtárelméleti munkálataiban alapvetésként is főként azokhoz fordult, akik átfogó szemlélettel rendelkeztek, így közülük is elsősorban Leninhez, Szabó Ervinhez, valamint a francia szociológusokhoz. [...] kortársai között aligha akadt valaki is, akire annyira nem illett a doktrinér jelző, mint éppen őrá.”⁷⁰

Nehezebb kérdés, Kovács Máté a bibliológiával iskolaalapító-e Magyarországon? Ugyancsak további kutatás tárgya lehet, hogy tudományelméleti alapvetése hozzájárult-e az újabb, korszerűbb könyvtártudomány-felfogásunkhoz? A Magyar Tudományos Akadémia – nemzetközileg egyedülálló módon – nem tekinti „bevett” tudománynak a könyvtártudományt. Folyóirata, a Magyar Könyvszemle körül csoportosulók az irodalomtörténeti fogantatású, a könyvre és időszaki sajtóra koncentrált, a bibliográfiát befogadó irányzatot képviselik. Kovács Máté történeti munkáin kívül nem született bibliológiai fogantatású

tatású más munka. Egyik legkiválóbb, elméletét értő tanítványa, Fülöp Géza is inkább gondolkodásában követte, mintsem konzekvensen alkalmazta volna nagyra becsült kandidátusi disszertációjában, s a belőle készült (olvasástörténeti) könyvében.⁷¹ Akadémiai doktori disszertációja pedig inkább „reciprok bibliológiának” tűnik, a könyvtárak és az olvasás felől közelíti meg a könyv- és folyóiratkiadást, -terjesztést.⁷²

Kovács Máté is tudta: a tudományelméleti-tudománypolitikai kérdések felvázolásával nem tudományt teremtett, hanem a tudománnyá váláshoz vezető út feladatait kívánta kijelölni. Hogy az informatika új kulcsot kínál? S hogy alapvetőnek tartjuk az információ létrejöttének, átadásának-átvételének kérdését? A minden új iránt érzékeny Kovács Máté útja vezethetett volna ebbe az irányba, 1967-es előadásából kitűnik.⁷³ Tisztázásra vár, az információtudomány mennyiben tekinti (egyik) előzményének, elődjének a bibliológiát, s annak Kovács Máté-féle változatát. Az aligha vitatható, hogy a bibliológia Paul Otlet-féle változata gyökerei közé tartozik.) Kovács Máté tudományelméleti munkássága is (új) értékelésre vár.⁷⁴

Eszmetörténeti gyökerei, működésének ideológiai alapjai feltárára várnak

Végiggondolva Kovács Máté életútját, különösen 1949 utáni szakaszát, beleütközünk egy eddig nem firtatott kérdésbe. A kutatás eddig fel sem tette: milyen eszmerendszer motiválta gondolkodását, milyen ideológia mozgatta munkavégzését, döntéseit, magatartását. A kérdés feltárása nemcsak Kovács Máté életművét segít megérteni-értékelni, támpont lehet a második világháború utáni ötven év könyvtártörténete kapcsán felmerült kérdések megválaszolásához is. Miként lehet, hogy történelmünk (egyik) leg-sötétebb korszakában sikerült a magyar könyvtárügynek felzárkózni az európai színvonalhoz, pótolnia évszázados lemaradását? Miként lehet,

hogy az ún. baloldali fordulat, a proletárdiktatúra indulása idején, a magyar könyvtárügyben 1949-ben több történt, mint előtte fél évszázad alatt? A kérdés szélesebben is feltehető: miként lehetett a pártállami korszak legborzalmasabb időszak, majd az azt követő évtizedek alatt kulturálisan sikeres? De közelebb juthatunk a 20. század jeles pedagógusainak, az értelmiségieknek szerepvállalása megértésében, munkásságuk értékelésében is.

Legtöbben Kovács Máté családi indíttatására utaltak cselekedetei, állásfoglalásai mozgatójaként. Plebejus hajdúsági környezetére, francia tanulmányaira. Ezeket fontosak, de aligha elégségesek. A francia kultúra bizonyonnyal fontos támpont, már csak azért is, mert ahogy a Kiss Árpád Műhelybeli beszélgetésen Vajda Kornél felhívta a figyelmet: Kovács Máté olvasta és jól ismerte a híres Annales Kör szerzőit, munkáikat. (Ez különben válasz talán arra is, hogy a munkáiban marxizálónak tűnő vonás sokkal inkább az említett szerzők hatása lehet.) Avatott eszmetörténész(ek)re vár Kovács Máté eszmevilágának, alakulásának feltárása.

Az 1980-as évek végén kötelező olvasmánnyá lett írása kapcsán felszisszent egy hallgató: „*De nagy kommunista volt ez a Kovács Máté!*” Alig lehetett meggyőzni és elmagyarázni, a használni kényszerült frazeológia ne tévessze meg. Gondoljon 1949 előtti pályafutására, tevékenységére. Tényleg: vajon az eltávolított, vagy a hatalomból önként és bölcs előrelátással távozott, másokkal együtt könyvtári szinekúrára fogott Kovács Máté, miért nem ment külföldre, mondjuk az oly kedves francia nyelvterületre? Miért nem lett a rendszer illegalitásba vonult ellenzéke? Miként lehetett szinte rögtön Debrecenből az országos könyvtárpolitika egyik mozgatója? 1957-től miként lehetett a hazai könyvtárügy meghatározó személyisége, a könyvtárügyi vezetést úgy segíteni képes alakja, hogy egyúttal alkalmas volt a köztük és a szakma közötti közvetítésre? Kovács Máté és több társa is „társutas” volt? (*Romsics Ignác* nevezte így *Ortutay Gyulát*, *Erdei-Grúz Tibort* és másokat.⁷⁵)

A kérdéseket nem tették fel. Néhány megfontolásra érdemes mozzanatot lehet kihámozni a Kovács Máté-irodalomból.

Az őt ismerők és családja úgy tudja, Kovács Máté számára az egyre lehetetlenebbé váló helyzetben csak a könyvtárba menekülés kínálkozott. Távozása és választása tudatos volt. Élethivatásul a nemzet kulturális felemelkedésének szolgálatát választotta, mint oly sok értelmiségi, főleg pedagógus társa. Az 1949 körüli helyzetben a lehetséges modernizáción való munkálkodás és a politikai ellenállás alternatívája közül az előbbit választották többen is. Megkeresték/megtalálták az ösvényt, melyen elveik feladása nélkül tevékenykedhettek azért, amiért hivatásukat, pályájukat választották. Nehéz körülmények között is kerestek lehetőséget céljaik megvalósításához. Inkább voltak a cselekvés emberei. Ha ezeket a (hipo)téziseket el is fogadjuk, a kérdés körüljárása Kovács Máténál és társainál számos más vitapontra is segítheti a válasz(ok) megtalálását.

A centenáriumi megemlékezések egyik előadója – politikai megnyilvánulásai alapján – Kovács Mátét a baloldali fordulat időszakának parasztpárti centrumához sorolta, aki „*némely esetben a Magyar Dolgozók Pártjával való megegyezés támogatójának bizonyult. Felismerte, a parasztpárt helyzete a koalíción belül-kívül 1949-re alapvetően megváltozott, s az új helyzet új megoldásokat kíván.*”⁷⁶ Kovács Máté – a Nemzeti Parasztpárton kívül – semmilyen pártnak tagja nem volt. Minisztériumi távozásához adalék: az 1947. október 24-i pártközi értekezleten az államtitkári pozíciók elosztásakor Révai József a NPP részéről áldozathozatalt sürgetett, Kovács Máté államtitkári beosztásának feleslegességét taglalta.⁷⁷ Az Országos Széchényi Könyvtár Kovács Máté Fondjában található, a parasztpárti felső vezetés részére készített feljegyzés, amely Kovács Máté hatáskörének összezsugorodásáról szól: több elvi, személyi vagy pénzügyi intézkedésbe nem vonták be. Szabó Róbert szerint Kovács Máté „*Olyan, a parasztpárti értelmiség számára és párt részére létfontosságú 'élet-szektorokba' – mezőgazdasági érdekvédelemben*

és más, paraszti érdekeltségű területekre – való tudatos átirányítást tartott szükségesnek, ahol a legértékesebb parasztpárti értelmiségiek a helyi pártszervezetek felbomlása után egzisztenciálisan is be tudnak illeszkedni az új társadalmi szerkezetbe. A parasztpárti értelmiség versenyképessé és túlélő-képessé tétele érdekében távolatilag is az új politikai rendszerrel való egyértelmű azonosulást látta megvalósítandónak. Ugyanakkor a paraszti káderek elhelyezkedésekor számolt, mert számolnia kellett a hegemón helyzetbe került Magyar Dolgozók Pártja vezetésével való szorosabb konzultációkkal, egyeztetésekkel is.”⁷⁸ Így Kovács Máté is aszerint cselekedett, amit a paraszti értelmiségnek a „létfontosságú szektorokba” való menekítésére javasolt: helyet talált, beilleszkedett az új társadalmi szerkezetbe. Erre neki a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatói széke jó helynek tűnhetett! Nem száműzetésként élte meg. A neki oly kedves Debrecenből, az egyetemi könyvtárból látta szolgálhatni céljait.

1956 után – többen állítják – védelmezte azokat, akik a forradalom alatti magatartásuk miatt veszélyeztetettek voltak. Maradhatott közvetítőnek, s ha van valóság alapja Z. Karvalics László meglepő állításának, hogy ti. fontos szerepe lehetett az 1958-as művelődéspolitikai irányelvek megszületésében⁷⁹, akkor ebbe sorolható, hogy a Hazafias Népfront keretein belül, a TIT-ben, és az OK(D)T elnökeként „politizálhatott”.

Tolnai Gábor búcsúztató beszédében⁸⁰ baloldalinak nevezte, *Gorilovics Tivadar* 2006-os emlékezésében⁸¹ *Hankiss János* baloldali érzelmű tanítványai közé sorolta Kovács Mátét.

Jegyzetek

- 1 KOVÁCS Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. = Magyar Könyvszemle, 1960. 3. és 4., 1961. 1. sz. Klny. Bp. Országos Könyvtárügyi Tanács, 1961. 95 p.
- 2 CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. Gondolat, 1987. c. könyv utolsó, Vértesy Miklós által írt fejezetét – ósdi könyvtárfelfogása,

- pontatlanságai miatt – már a korabeli kritika sem tartotta sokra.
- 3 A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Bp. Gondolat, 1963., ill. Ua. 1849-től 1945-ig. Bp. Gondolat, 1970.
 - 4 Vö. TÓTH Gyula: Adalékok A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében című kötetek keletkezéséhez, Kovács Máté történeti és elméleti munkásságához. = A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2007. 160–183. p., Uő: Tartozásunk Kovács Máténak (és magunknak) = Könyvtári Figyelő, 2008. 1. sz. 55–63. p.
 - 5 GERŐ Gyula: Évfordulók ürügyén a hétköznapi könyvtártörténet-írásról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 12. sz. 17–28. p.
 - 6 FUTALA Tibor: Jubileumi kiadvány két megyei könyvtárból. = Könyvtári Figyelő, 2003. 1. sz. 165–168. p.
 - 7 PAPP István: A magyar közművelődési könyvtárak a 90-es évek kezdetén. = Könyvtáros, 1990. 7. sz. 385–390. p. Az idézet a 387. lapról való.
 - 8 Az Alapítványt a család az 1996-os megemlékezések során Debrecenben kezdeményezte. (Vö. Kovács Máté alapítvány. = Könyv és könyvtár XVIII. i.m. 109–112. p., eddigi eredményeit – a könyvtáros szaklapokban közölt tájékoztatáson túl – összefoglalta Kovács Ilona: A Kovács Máté Alapítvány tevékenysége (1996–2006) = Emlékkötet 207–211. p.
 - 9 KERTÉSZ Gyula: Kovács Máté kéziratok hagyatéka. Könyv és könyvtár XVIII. Debrecen, 1997. 23–30. p.
 - 10 BÉNYEI Miklós: Kovács Máté. Bp. OPKM, 2005. 199 p.
 - 11 VAJDA Kornél: A könyvtárpolitikus Kovács Máté. Kettőn egy könyvről: Kovács Máté. = Könyv és Nevelés, 2006. 3. sz. 29–32 p. p.
 - 12 A már jelzett Bényei-köteten túl, az alábbiakat tekintem – a külön (is) megjelent egyes írásokat nem sorolva – a Kovács Máté életmű feltárása fontosabb gyűjtőhelyeinek. Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. Magyar Könyvtárosok Egyesülete. 1983. 261 p. (Benne Kovács Máté szakirodalmi munkássága és a róla szóló irodalom. Összeáll. Nagyné Kiss Mária. 217–261. p., Könyv és könyvtár XVIII. Kovács Máté emlékének. Szerk. Suppné Tarnay Györgyi. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1997. 309 p., A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2007. 274 p. (Benne Kovács Máté szakirodalmi munkássága és a róla szóló irodalom. 1983–2007. Összeáll. Fehér Anita. 215–233. p.)
 - 13 BÉNYEI Kovács Máté i.m. 59 p.
 - 14 FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. = Emlékkönyv 11. p.
 - 15 KOVÁCS Máté: A könyvtárszociológia alapproblémái. = Könyvtártudományi Tanulmányok 1968. Bp. NPI, 1968. 13–112. p.
 - 16 A gondolatot idéztem egyik írásomban. Tóth Gyula: Szabó Ervin útja az Emlékiratig. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 21. köt. 1983–1984. Bp. FSZEK, 1988. 124. p. Az idézet eredeti helye Szabó Ervin: Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására. = Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődés-politikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900–1918. Bp. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1959. 87. p.
 - 17 KOVÁCS Máté: Szabó Ervin, a magyar szocialista művelődéspolitikában és könyvtári kultúrában. 1877–1918. = Könyvtáros, 1968. 9. sz. 507–514. p.
 - 18 TÓTH Gyula: Kovács Máté útja a könyvtárügybe. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 8. sz. 45–56. p.
 - 19 Tolnai Gábor temetési gyászbeszédében: egész életében „a magyar nép kulturális felemelkedésének ügyét” szolgálta. (TOLNAI Gábor: Kovács Máté 1906–1972. = Könyvtáros, 1972. 10. sz. 596–599. p.)
 - 20 Mai magyar művelődéspolitikai. Bev. [és szerk.] Kovács Máté. Bp. Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 1946. 142 p.
 - 21 Utóbbiról lásd SEBESTYÉN Géza: Az 1947 évi könyvtári törvénytervezet. = Könyvtártudományi Tanulmányok. 1968. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp. OKDT, 1968. 581–612. p.
 - 22 Lásd e témához TÓTH Gyula: Tévút vagy torzó? 50 éve alapították a körzeti könyvtárakat. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1–2. sz. 39–64. p., GERŐ Gyula: Emlékezés a(z) „(h)őskorra. Körzeti és népkönyvtárak és munkatársaik. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 5. sz. 20–29. p.
 - 23 Vö. FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. = Emlékkönyv, 36–37. p., Uő: „Public library”-csata 1968-ban, avagy előszó SALLAI István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya c. OKDT előterjesztésének kor- és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 240–243. p. Lásd még SALLAI István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya. (előterjesztés az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1968. évi június 19-i békéscsabai ülésére. = Uo., 244–255. p.

- 24 A körzeti könyvtári koncepciót és a törvénytervezetet 1992-ben egybevettem: A megyei könyvtári hálózat probléma-története. = Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 660–673. p. Részletek a 668–669. p. Uő: Tévút vagy torzó? Ötven éve alapították a körzeti könyvtárakat. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1–2. sz. 39–64. p. Részletek 40–41. p.
- 25 Idézi SEBESTYÉN Géza: Az 1947. évi... 589. p.
- 26 Lásd KOVÁCS Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszzerű kérdései. = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. 1953. Debrecen, 1954. 59–136. p., Uő: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. = Uo. 1954. Debrecen, 1955. 109–143. p., Uő: Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai. = Uo. 1955. Debrecen, 1956. 29–90. p. Uő: A könyvtári törvény előkészítése. = A Könyv, 1954. 4. sz. 150–152. p., Uő: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181–201. p.
- 27 Ehhez lásd SEBESTYÉN György: A Könyvtártudományi Tanszék Kovács Máté vezetése alatt. = Sebestyén György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 63–105 p.
- 28 Lásd előbbre KOVÁCS Máté: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. 109–143. p.
- 29 Az idézetek a 109–110, ill. 112. lapról valók.
- 30 KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181–201. p.
- 31 PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Kovács Máté könyvtárpolitikai tevékenysége az Országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács tükrében. = Emlékkötet, 27–37. p.
- 32 Az OKT májusi ülésén vitatták meg a Könyvtárpolitikánk alapproblémái c. tanulmányt, melyet a Kovács Máté vezette szakbizottság készített, vagyis nagyon is valószínű, ahogy ez szokott lenni, ő állította össze, s amely a könyvtárügy hosszú távú fejlesztési tervévé vált. (Vö. A könyvtáros, 1959. 2. sz. 90–92. p.)
- 33 FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. = Emlékkönyv, 27–38. p.
- 34 Az idézetek FUTALA i.m. 32–34. lapokról valók.
- 35 SALLAI István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya. Bp. 1968. ápr. 23. OSZK-KMK soksz. 51 p.
- 36 A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlődése. Országos Népművelési Konferencia 1970. Előkészítő tanulmányok. 2. köt. Bp. 1970. NPI. 201–240. p.
- 37 BÉNYEI Miklós: Kovács Máté i.m. 24–29. p.
- 38 Idézi BÉNYEI i.m. 29. lapján KISS Árpád: Kovács Máté. 1906–1972. = Magyar Pedagógia, 1972. 4. sz. 436. p.
- 39 Vö. HAVASI Zoltán: A könyvtár és a tudomány szerepe a társadalmi tudat alakulásában. Tudománypolitikai és könyvtárpolitikai irányzatok Magyarországon a XX. században. (1890–1962.) Kandidátusi értekezés. Szeged, 1965. 319 lev. Belőle részletek olvashatók a kis példányszámban megjelent Acta Bibl. Szeged Fasc. I. Tom. VII. köteteként, HAVASI Zoltán: Tudománypolitikánk és könyvtárpolitikánk forradalmi öröksége. Szeged, 1968. 26 p. Havasi Zoltán munkája csak részben publikált. Különbön is az előző korszakkal foglalkozott, írása időhatárait 1890–1962 között jelölte ki, feladata elvégzésekor nem foglalkozhatott Kovács Máté tevékenységével. Tanulmánya Kovács Máté életében elkészült.
- 40 Ehhez lásd SEBESTYÉN György: A Könyvtártudományi Tanszék Kovács Máté vezetése alatt. = Sebestyén György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 63–105 p.
- 41 FÜLÖP Géza lábjegyzete Tudománypolitika és tájékoztatótudomány. = Tudományos és műszaki tájékoztató. Szerk. Patek Ferenc. Bp. 1967. 8–26. p., A könyvtárszociológia alapproblémái. = Könyvtártudományi Tanulmányok. 1968. Bp. 1970. 15–112. p., Az olvasásvizsgálat főbb kérdései. = Irodalmi és nyelvi Közlemények, 1968. 1. sz. 79–88. p., Közlés és közművelődés. = Nyelv és kommunikáció. Szerk. Kovács Máté, Szecskő Tamás. 1. köt. Bp. 1969. 105–134. p.
- 42 KŐHALMI Béla: A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban. 1945–1965. Bp. NPI, 1967.
- 43 A Magyar Könyvtárosok Egyesületének III. vándorgyűlésén Kovács Máté vitaindítójával és vezetésével a könyvtárosképzés és továbbképzés készülő tervezetét vitatták meg. (Könyvtári Figyelő, 1971. 4. sz. 318–319. p.)
- 44 Tájékoztatás a könyvtárosok és dokumentálók szakképzésének helyzetéről és főbb problémáiról. Vázlat a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1971. évi szombathelyi vándorgyűlésének résztvevői számára. 19 p. A sokszorosított kiadvány Kovács Máté neve nélkül jelent meg, de szerzősége kétségtelen, legfőbb bizonyítói a résztvevők.
- 45 Vö. A könyvtárosképzés felülvizsgálatára felkért bizottság zárójelentése. H. é. n. 46 p. Az 1. sz. jegyzet szerint Kovács Máté felkért konzultáns volt.

- 46 Vö. A könyvtárosok. bibliográfusok és dokumentálók pályájának 198. p. Ld. még ua. 316. p., továbbá a 9. sz. jegyzetben hivatkozott írást.
- 47 FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája... = Emlékkönyv 13. p.
- 48 KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és fő kérdései. = Könyvtártudományi Tanulmányok 1969. Bp. NPI, 1970. 46–47. p.
- 49 Pl. Az egyetemi könyvtárosképzés tantervi kérdései. (Soksz.) Bp. 1968. május 3. 11 p. A tartalom és stílusjegyei alapján kétségkívül Kovács Máténak tulajdonítható írás valószínűleg OKDT. vagy más vitafórum anyaga. Megjegyezzük a kérdéskörhöz. de a Kovács Máté-i egész életmű feldolgozásához elengedhetetlenül szükséges hagyatékának áttekintése. mely az Országos Széchényi Könyvtárban a 210-es Fondban található. Ezt jelzi az elkészült Fond-jegyzék. Vö. Kovács Máté hagyatéka. 56 számozatlan lev.
- 50 KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. = Könyvtártudományi Tanulmányok 1969. Bp. NPI, 1970. 10–130. p.; majd a könyvtárügyi konferencia részanyagát döntő mértékben ő állította össze „A könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók pályájának, képzésének alakulása, mai helyzete és fejlődésének további lehetőségei és feltételei” címmel. (Könyvtártudományi Tanulmányok. 3. Bp. 1971. NPI) Végül az egyetem 25 éves fejlődését megmutató kötetben viszonylag rövid, de tömörségében is széleskörű apparátussal érvelő tanulmányban az egyetemi illetékeseket igyekezett meggyőzni az eredményekről és a könyvtárosképzés társadalmi szükségességéről. KOVÁCS Máté: Könyvtárosképzés. = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945-1970. Bp. 1972. 589–602. p.
- 51 I.m. 105–106. p.
- 52 Kovács Máté: A népműveléstudomány fontosabb elméleti problémái. = Népművelési Értesítő, 1964. 4. sz. 130–191. p.
- 53 HORVÁTH Tibor: Egy gondolat viszontagságai. = Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 165. p.
- 54 Mások közt ehhez lásd Kovács Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezetének i.m.
- 55 KOVÁCS Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. = Magyar Könyvszemle, 1961. évi különszám 7-34. p. és klny.
- 56 FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. = Emlékkönyv 11. p.
- 57 Vö. FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és bibliológia. (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója. = Könyv és könyvtár i.m. 41–52. p. (Megjelent még Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. 12. sz. 19–28. p. Lásd még ESTIVALS, Robert: Az összehasonlító nemzetközi bibliológia felé. = Könyvtári Figyelő, 1985. 4. sz. 425–431. p., SEBESTYÉN György: Magyar és francia szakemberek tanácskozása a bibliológiáról. = Könyvtáros, 1986. 4. sz. 233–235. p., Uő: Kovács Máté, a frankofon bibliológus professzor. = Emlékkötet 2007 i.m. 42–52. p.
- 58 KŐHALMI Béla: Könyvtártudományunk feladatai. = Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály Közlemények, 1954. 3-4. sz. 353-378. p., majd még 1954 szeptemberében megírta: Vita a könyvtártudományról. = OSZK évkönyve 1954. Bp. 1958. 76–83. p.
- 59 VARJAS Béla: A könyvtártudomány elvi alapjai és rendszere. = Magyar Könyvszemle, 1955. 1–2. sz. 3–19. p.
- 60 HORVÁTH Tibor: Don Quijoték útjain. A szakmáról három tételben. = Könyvtári Figyelő, 1997. 4. sz. 665–674. p.
- 61 A témához ld. az előbbre hivatkozott írásaimat. További adalékok találhatóak Kovács Máténak a Magyar Könyvszemle, 1957. 3. sz. 297–301. p., Uő: Uo., 1957. 4. sz. 399–404. p. megjelent írásaiban, valamint POGÁNY György: A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története. 2. rész. = Könyvtári Figyelő, 1997. 1. sz. 17. p., FÜLÖP Géza: Száz esztendeje indult a Magyar Könyvszemle. = Könyvtáros, 1977. 2. sz. 70. p., BEREKZKY László: A Magyar Könyvszemle új programjáról. = Könyvtáros, 1962. 6. sz. 324. p.
- 62 A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az almalapítástól 1849-ig. Összeáll. és bev. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1963. 758 p., A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1970. 722 p.
- 63 Lásd az Emlékkötetben TÓTH Gyula: Adalékok c. írását, ill. Uő: Tartozásunk Kovács Máténak (és magunknak) = Könyvtári Figyelő, 2008. 1. sz. 55–63. p.
- 64 KŐHALMI Béla: Vita... i.m. 76. és 80. p..
- 65 Sajnos nincs szerencsém ismerhetni néhány évvel későbbi bővebb dolgozatát. KOVÁCS Máté: A bibliológia alapproblémái a szocialista társadalom viszonyai között. Bp. ELTE Könyvtártudományi Tanszék, 1968. 39 p. házi sokszorosításban készült dolgozatát 2006-ban könyvtárközi kölcsönzésben sem értem el. A bibliográfia szerint az OSZK-ban elhelyezett hagyatékban találta meg.
- 66 FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és bibliológia. (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója.) = Könyv és könyvtár i.m. 41–52. p. Megjelent még Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. 12. sz. 19–28. p. Az idézetek az utóbbi helyről 20., 22., 24., 26. lapokról valók.

- 67 Magyar Könyvszemle különszám 1961. Az idézet a 121. és 122. lapon olvasható
- 68 Ezekkel a gondolatokkal foglalkozott a Könyvtárosban megjelent cikkében (A könyv, az olvasás és a könyvtárak világéve. 1972. 6. sz.), a nemzetközi könyvév alkalmával az Akadémián tartott tudományos ülészak előadásában (A közkönyvtár, mint irodalomközvetítő és irodalmi ismeretterjesztő intézmény = Az MT A Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály közleményei, 1973. 1. sz.), és ugyancsak erről beszélt a nemzetközi szakszervezeti szimpóziumon is élete utolsó előadásában (A könyv, a könyvtár és az olvasás mai világunkban = Könyvtáros, 1972. 11. sz.)
- 69 Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. = A debreceni KLTE könyvtárának évkönyve, 1954. 109–143. p., A könyv, a könyvtár és az olvasás mai világunkban. = Könyvtáros, 1972. 10. sz. [biobibliográfiája szerint 11. sz.] 635–639. p.
- 70 FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. = Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. MKE, 1983. 31. p.
- 71 FÜLÖP Géza: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp. Akadémiai, 1978. 290 p., lásd még hozzá Tóth Gyula: Fülöp Géza, az olvasástörténet művelője. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 8. sz. 47–51. p.
- 72 TÓTH Gyula: Fülöp Géza, az olvasástörténet művelője. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 8. sz. 47–51. p.
- 73 KOVÁCS Máté: Tudománypolitika és tájékoztatástudomány. = A tudományos és műszaki tájékoztatás. Bp. 1967. 8–26. p.
- 74 Ehhez vezető szerény lépésnek tűnik KARVALICS László, Z.: Laudáció helyett – Kovács Máté és a humán információ-tudomány. = Emlékkötet, 93–98. p.
- 75 ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. Osiris, 1999. 662. p.
- 76 SZABÓ Róbert: Kovács Máté, a szakpolitikus. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban eltöltött évek. 1945-1949. = A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen, 2007. 142–147. p. Az idézet a 146-147. lapról való
- 77 Egészen véletlenül tudomásomra jutott, hogy az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Ms 5783/2 Fondjában, Fónyi Gézánéknak a hagyatékában található Révai Józsefnek kéziratosa határidő-naplója, s ennek 1947. március 17-i bejegyzésében kérdőjellel ez szerepel: „Kovács Máté: Kultuszálamtitkár?” (Nem tudni, a kérdőjel mire vonatkozik.) Ugyanitt: „Horváth Zoltán: Rádió?” Majd ezektől elválasztva: „Akadémia újjászervezése: Nagy Ferenc megbízva min. tan. határozattal.” Új sorban: „Akadémia: Ortutayt megkérdezni.”
- 78 SZABÓ Róbert: Kovács Máté, a szakpolitikus. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban eltöltött évek, 1945-1949. = A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2007. 142–147. p. Az idézetek a 143. és a 146–147. lapokról valók.
- 79 Karvalics László, Z.: Laudáció helyett – Kovács Máté és a humán információ-tudomány. = Emlékkötet 97–98. p.
- 80 TOLNAI Gábor: Kovács Máté 1906-1972. Könyvtáros, 1972. 10. sz. 596–599. p.
- 81 GORILOVICS Tivadar: Tanítványból munkatárs, munkatársból barát. (Kovács Máté és Hankiss János.) Emlékkötet, 132–141. p.

Halálozás

2009. szeptember 8-án elhunyt S. Benedek András költő, irodalom- és művelődéstörténész, az Országos Idegennyelvű Könyvtár egykori munkatársa. S. Benedek András 1947-ben született Munkácson, Magyarországra 1976-ban települt át. Rövid ideig a Könyvtártudományi és Módszertani Központban dolgozott, majd 1979-től az OIK-ban irányította a nemzetiségi osztály munkáját. Széles körű tudományos tevékenysége középpontjában szülőföldje, Kárpátalja állt. Alapítója volt az Együtt című folyóiratnak, melynek új folyamában 2002-től főmunkatársként dolgozott. Élete utolsó éveiben a kárpátaljai ruszinok történetével foglalkozott. 2007-ben egy nemzetiségi konferencián „Gondolatok egy új nemzetiségi könyvtár kapcsán” című előadásában az Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat Könyvtárának létrehozásáról számolt be. Nyugodjék békében!

(Dörgő Tibor megemlékezése alapján IFLA-HUN, 2009. szept. 24.)